
THE SIGNIFICANCE OF THE NATIONAL ARCHIVE FUND FOR CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE

Peter Peikov

University of Library Studies and Information Technologies, Bulgaria, p.peikov@unibit.bg

Borana Hadjieva

Ministry of Education and Science, Bulgaria b.hadjieva@mon.bg

Abstract: The present paper reveals the significance of the National Archival Fund for preservation of the historical and cultural memory of the Bulgarian nation and the formation of historical consciousness. The National Archives Fund is defined as the largest collection of documents with historical, scientific, social, economic, cultural significance as an essential part of the cultural and historical heritage of Bulgaria.

It treasures documents about the history of thousands of institutions and prominent figures of the state, economy, culture and art, of ordinary citizens whose activity is historically important in one respect or another.

The emphasis of the study is on the main factors determining the daily enrichment of the National Archival Fund with new documents. Among these key factors are development of documentaristics and archivistics, trends in social development, ideological and political climate, financial stability and attitude of the society as a whole, of the institutional leaders and administrative heads, creating documents, in particular, of the non-governmental organizations and even of the individual citizen to the problems in the field of archivistics.

In the focus of the paper as well is the leading role of the state archives for the formation of the National Archival Fund of Bulgaria and the opportunities for cooperation with museums, libraries, community centers and other institutions of memory working with the same purpose and vision.

Keywords National Archival Fund: institutions of memory, cultural and historical heritage

ЗНАЧЕНИЕТО НА НАЦИОНАЛНИЯ АРХИВЕН ФОНД ЗА КУЛТУРНО - ИСТОРИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО

Петър Пейков

Университет по библиотекознание и информационни технологии, p.peikov@unibit.bg

Боряна Хаджиева

Министерство на образованието и науката, b.hadjieva@mon.bg

В предложения доклад е разкрито значението на Националния архивен фонд за съхраняването на паметта за историята и културата на българската нация и формирането на историческото съзнание. Националният архивен фонд е определен като най-голямата съвкупност от документи с историческо, научно, социално, икономическо, политическо и културно значение, като съществена част от културно-историческото наследство на България. В неговия състав влизат документи за историята на хиляди институции и на видни дейци на държавата, стопанството, културата и изкуството, на редови граждани, чиято дейност е значима в едно или друго отношение.

Акцентът в изследването е поставен върху основните фактори определящи всекидневното обогатяване на Националния архивен фонд с нови документи. Това са развитието на документалистиката и архивистиката, тенденциите в общественото развитие, идейният и политическият климат, финансовата стабилност и отношението на обществото като цяло, на ръководителите на институциите, създаващи документи, в частност, на неправителствените организации и даже на отделния гражданин към проблемите на архивното дело. Разглежда се водещата роля на държавните архиви за формирането на Националния архивен фонд на България и възможностите за сътрудничество с музеите, библиотеките, читалищата и останалите институции на паметта, работещи за този отговорен процес.

Ключови думи: Национален архивен фонд, институции на паметта, културно-историческото наследство

След шестдесет и седем години от създаването на държавните архиви с Указ 515 ¹ и единадесет години от приемането на Закона за Националния архивен фонд, ² все повече започва да се чувства необходимост от обобщаване и преосмисляне на теоретическите и методическите основи на формирането на

този толкова важен за обществото фонд. Натрупаният практически и методически опит също дава основание за анализ на състоянието, значението и перспективите за развитие на Националния архивен фонд.

Националният архивен фонд е уникален по своя състав и съдържание документален масив, който има не само познавателно значение за развитието на науката и културата, но е и стратегически ресурс за поддържане на националната ни идентичност. От формирането на Националния архивен фонд до голяма степен зависи съхраняването на паметта за историята и културата на българската нация, поддържането на историческото съзнание, а архивните документи са гаранция срещу идеологическите диктати и фалшификациите на историята. Затова е важно да се формират богати архивни фондове, които да бъдат добре организирани и управлявани с помощта на знанията и опита натрупан от поколения архивисти.

Значението на Националния архивен фонд е неизмеримо, защото този фонд е един от символите на държавността. Чрез съставляващите го документи се създават и съхраняват юридическите и историческите основи на държавата. От друга страна, Националният архивен фонд играе особено важна роля в осигуряване на управлението на държавата с документна информация и на практика е основна част от информационните ресурси на българската държава. Няма отрасъл, дейност или събитие, за което да не се намерят в него ценни документи и по тази причина заслужено заема мястото на най-богатия масив на страната с ретроспективна информация. Националният архивен фонд представлява неизчерпаем информационен ресурс, за разлика от енергийните, финансовите и други ресурси. Обемът му всяка година нараства, а разнообразието му по състав и съдържание на документите е изключително голямо.

Националният архивен фонд е определен в чл. 3 на Закона от 2007 г., като „постоянно попълваща се съвкупност от ценни документи, отразяващи материалния и духовния живот на обществото“. Основна характеристика на документите от Националния архивен фонд е тяхното историческо, научно, социално, икономическо, политическо и културно значение, като съществена част от културно-историческото наследство на България. В състава на Националния архивен фонд влизат ценни архивни фондове, архивни колекции, частични постъпления и отделни архивни документи, независимо от времето, носителя, начина на създаване, мястото на съхраняване и формата на собственост.

Названието „Национален архивен фонд“ кореспондира и с чл. 4, чл. 6 и чл. 7 на Закона от 2007 г. Идеята за формиране именно на Национален архивен фонд е водеща и присъства в клаузите за разширяването на състава на източниците за комплектуване и за усъвършенстването на архивната мрежа (създаването на частни архиви и приобщаването към Националния архивен фонд на архивните колекции в музеи, библиотеки, читалища и други институции, където се съхраняват ценни архивни документи).

Формирането на Националния архивен фонд като процес обединява относително самостоятелни теоретични, методически и управленски въпроси на работата с документите в преархивното поле и архивирането им за постоянно съхраняване. Включват се проблемите от създаването на документите до предаването им на съответен исторически архив или регистрирането им в Регистъра на Националния архивен фонд. Тук се отнасят, по-конкретно въпросите на организацията на документите в деловодството, съставянето на номенклатури на делата със срокове за съхранението им, извършването на експертиза на ценността им, определянето на източниците за комплектуване, самото комплектуване на държавните архиви с ценни документи, както и осъществяването на методическа помощ и контрол в източниците за комплектуване и в част от фондообразователите. Специално място имат процесите на работа с гражданите и техните неправителствени организации, а също и с българите в чужбина.

На съдържанието и състава на Националния архивен фонд, на неговото формиране и функциониране, макар и косвено влияят и останалите архивни процеси като съхранение на документите, популяризация, създаване на система на научносправочен апарат, използване, подготовка на квалифицирани кадри за работа с документите и не малко други.

Формирането на Националния архивен фонд е обективен процес, при който се създава представителна извадка от Документалния фонд на държавата и обществото с помощта на система от принципи, методи и критерии за определяне на ценността на документите. На практика обаче присъства и елемент на субективизъм, защото преценката се извършва от хора, макар и експерти, а това налага да се използват регулаторни механизми като създаването на експертни комисии на три нива и на методически пособия, в които е концентриран дългогодишният опит на специализираните институции за работа с документи.

Качествената, съдържателната страна на формирането на Националния архивен фонд се определя в преархивното поле, като зависи в много голяма степен от методическата помощ и контрола на държавните

архиви над институциите източници за комплектуване и взаимоотношенията на архивите с фондообразователите, от системното привличане на нови източници, от приемането на документи с историческо значение в резултат от експертиза на ценността им.

Днес Националният архивен фонд на страната ни е реалност, въпреки неизбежния елемент на субективизъм при подбора на документите за постоянно съхранение, непълнотата на документирането в някои случаи, недостатъчно доброто отношение към съхраняването и опазването на документите както в институциите, така и в частния живот на гражданите. Държавните архиви са комплектували хиляди учредженски и лични фондове, спомени и частични постъпления, въпреки превратностите през годините на два прехода и благодарение на мисионерския труд на три поколения архивисти. Тези фондове са материалната основа, която прави държавните архиви, обединени в архивна система, едни от най-стабилните институции на съвременето ни. След 162 години от създаването на първите български публично достъпни хранилища на документи, а именно, на сбирките в няколко читалища (1856 г.) и в Българското книжовно дружество в Браила (1869 г.) и след 67 години от създаването на държавните архиви, Националният архивен фонд е най-важна материална съставка на архивния отрасъл. В Централния държавен архив, Държавния военноисторически архив и 27-те териториални държавни архива при Държавна агенция „Архиви“ се съхраняват 90 802 архивни фонда, 27 719 частични постъпления и 37 535 спомени.

Целенасочено се издирват и микрофилмират стойностни документи за историята на България от чужди архивохранилища. През годините са комплектувани и ценни колекции от микрофилми, микрофиши и ксерокопия на документи за историята на България от чужбина. Централният държавен архив разполага с колекции от над 45 държави: Австрия, Албания, Белгия, Ватикана, Великобритания, Виетнам, Германия, Гърция, Дания, Египет, Израел, Индия, Италия, Испания, Естония, Казахстан, Куба, Литва, Македония, Малта, Молдова, Норвегия, Полша, Русия, САЩ, Словакия, Словения, Сърбия, Таджикистан, Турция, Украйна, Финландия, Черна гора, Чехия, Холандия, Швейцария, Швеция и др. Изключително голямо е видовото разнообразие на документите в колекциите от чужбина: дипломатически доклади, кореспонденция, карти, планове, гравюри, снимки, ръкописи и много други.

Към Националният архивен фонд принадлежат и изключително ценните комплекси от архивни документи, съхранявани в специализираните архиви по чл.33 от Закона за Националният архивен фонд, а именно: Направление „Ръкописно-документално наследство“ на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“, Научният архив на Българската академия на науките, Българската национална филмотека, Архивите на Българската национална телевизия и Българското национално радио, Геокартфонд, Архивът на Националният институт за недвижимо културно наследство. Ценни архивни сбирки и документи съхраняват библиотеките, музеите, читалищата и други публични институции, частните архиви и гражданите. Днес, обаче не можем да посочим целия обем на Националният архивен фонд. Това ще стане възможно, след като се направят съответните вписвания в Регистъра на Националният архивен фонд, който представлява централизирана база данни с информация за съществуващите ценни документи.

Националният архивен фонд има и своя подчертано социална страна, доколкото архивните документи се съхраняват не самоцелно, а за да бъдат използвани за различни обществени цели, най-вече изследователски, научни, образователни, културни, за справки за гражданско и имотно състояние и пр. В Националният архивен фонд е събран дългогодишният опит на поколения българи, който може да се използва, когато се появи конкретна необходимост от него, а такава необходимост възниква изключително често. Архивните документи са част от социалната памет. Архивите като специализирани структури с функционална компетентност да комплектуват, съхраняват и предоставят за използване архивни документи, естествено са заинтересовани да осъществяват връзки с институциите и обществото в две посоки. При първата, задачата е да привличат подходящи източници за комплектуване и подбират ценни документи, а при втората – да задоволяват в максимална степен потребностите на институциите и гражданите от ретроспективна информация.

В състава на Националният архивен фонд влизат документи за историята на хиляди институции и на видни дейци на държавата, стопанството, културата и изкуството, на редови граждани, чиято дейност е значима в едно или друго отношение. Регулярно постъпват документи от над девет хиляди държавни и общински институции, които са основните източници за комплектуване и обект на методическа помощ и контрол от страна на държавните архиви. Ценни архивни документи се даряват, завещават и купуват от български граждани в страната и чужбина.

На формирането на Националния архивен фонд оказват влияние и сложните взаимоотношения между архивите от една страна и държавата и обществото, от друга. Това е процесът, при който държавата най-осезаемо трябва да се прояви като стопанин, а гражданството да прояви отношението си към документите, както в служебния, така и в личния свой живот. Държавата, обществото и семейството са почвата, на която в предархивното поле израстват документалните фондове от учреденски и личен произход, а те, благодарение на архивистите, се превръщат в архивни фондове с ценните за бъдещето документи.

Днес при формирането на Националния архивен фонд чрез експертиза на ценността на документите се гарантира стойностна репрезентативна извадка за настоящето, с цел да се съхрани историческа памет в интерес и с мисъл за бъдещите поколения, а не да се отчитат и обслужват само текущи потребности. Отговорността за формирането на Националния архивен фонд на страната ни носят българските архивисти, които извършват класификацията и най-вече експертизата на ценността на възникващите документи и вземат съдбоносното решение, кои документи да останат за постоянно, вечно съхранение като постъпят в състава на Националния архивен фонд и кои да бъдат унищожени. Именно тук се изискват специалните знания и умения, които отличават архивистите от останалите служители в администрацията. Това е и причината законът за Националния архивен фонд да бъде специален закон, а архивистите да имат специално образование по архивистика, документалистика и ред други специфични дисциплини.

Вътрешните потребности при формирането на Националния архивен фонд налагат централизация и максимално включване на ценните документи в неговия състав, а така също и осъществяване на контрол върху архивната част на деловодствата и учреденските архиви на държавните и общински институции и фирми. Централизацията в архивното дело е важно условие за функционирането на държавните архиви като система с единна методика и прилагани единни принципи, затова не престава да бъде актуална и днес. В близкото минало на концентрирането на националното архивно богатство в не голям, оптимален брой хранилища и тяхното единно управление се противопоставяха партийните органи и тъй наречените силови министерства (Министерството на вътрешните работи, Министерството на отбраната и Министерството на външните работи).

Формирането на Националния архивен фонд е постоянен, непрекъснат процес със своя особена специфика, определена от националните, историческите, културните и социалните фактори на развитие на българското общество. От вътрешните, специфични фактори определящи са следните: разработване на нормативна база и единна методика; създаване на архивна мрежа с активно и успешно действащи държавни архиви и архивни кадри; усвояване и по-нататъшно развитие на теорията на експертизата и класификацията на документите.

В България целенасоченото формиране на Националния архивен фонд стана възможно след приемането на Указ 515 за Държавния архивен фонд през 1951 г., с който се постави началото на изграждане на мрежа от държавни архиви, които събраха, обработиха и предоставиха за използване километри ценни архивни документи. С годините архивите се утвърдиха не само като държавна, но и като културна институция със специални функции, които не дублират нито една друга от съществуващите институции в България.

След 1951 г. успешно се изгради и нормативната база в областта на архивното дело, която има пряко отношение към формирането на Националния архивен фонд, като част от културно-историческото наследство на България и като основен информационен ресурс.

Нормативните актове и разпоредителни документи осигуриха единна правна база за регламентиране на основните архивни процеси и уреждане на взаимоотношенията (правата и задълженията) на архивите и държавните и общински институции, на архивите и гражданите – в процеса на формирането на Националния архивен фонд.

Една от основните характеристики на Държавния архивен фонд, а впоследствие на Националния архивен фонд е също изискването за централизиран отчет на документите и не на последно място, прилагане на единна методика по основните архивни процеси. Така централизацията се изпълни с професионално съдържание и далеч не се свежда до един от елементите на тоталитарната държава.

През 2007 г. се реализира изключително важна стъпка в областта на архивното законодателство. Приет беше новият Закон за Националния архивен фонд, който трябваше да отговори на изискванията на времето, особено в областта на използването на архивните документи, и да заложи основите на по-широко формиране на Националния архивен фонд.

Новият закон от 2007 г. и приетата по-късно, през 2009 г. Наредба за реда за организирането, обработването, експертизата, съхраняването и използването на документите в учрежденските архиви на държавните и общински институции³, регламентираха разширяването на източниците за комплектуване, което послужи за основание да се разшири съдържанието на понятието „предархивно поле“. Уточниха се отговорностите на институциите по отношение на опазването на документите обект на Националния архивен фонд.

Важно условие за формирането и нормалното използване на Националния архивен фонд е изградената архивна мрежа в България. Архивната мрежа в България още от началото на 50-те години на миналия век започва да се изгражда на базата на редица основополагащи принципи на архивистиката, но водещ е принципът на централизацията. Този принцип предполага концентрация и рационално разпределение и съхранение на документите по архиви в съответствие с техния профил, централизирано управление и най-вече, използване на единна методика по основните архивни процеси. Историята на формирането на Националния архивен фонд е тясно свързана с централизацията в архивното дело на България, която продължава с пълна сила и след 1989 г.

Формирането на Националния архивен фонд не е стихийно, случаен процес и в методологичната му основа са теорията на класификацията и най-вече, теорията за експертизата на ценността на документите с нейната стройна система от принципи, методи и критерии. Дейността в трите специализирани структури за работа с документи – деловодство, учрежденски архив и държавен или исторически архив в голяма степен е подчинена на този процес.

Заради единството на Националния архивен фонд българските архивисти са създали и единна методика намерила обобщен израз в „Методически кодекс“ през 1982 г.⁴ и в неговото второ издание през 2013 г.⁵

В основата на съвременната архивна методика стои идеята за архивния фонд като основна класификационна и отчетна единица. Българската методика за организирането на Националния архивен фонд е изградена върху процесите на превръщане на документалните фондове в архивни фондове, на делата в архивни единици, на текущите документи в архивни документи. И това става, както вече отбелязахме, благодарение най-вече на класификацията и на експертизата на ценността на документите като основни архивни процеси.

Развитието на принципите, методите и критериите на експертизата са в основата на формирането на Националния архивен фонд. Те се прилагат успешно благодарение на универсалния им характер и възможността да се използват за всички видове документи, в това число и най-новите, електронните.

В резултат от експертизата се определят ценните архивни документи, които се разпределят по съответните архиви в зависимост от техния профил. В методически план формирането на Националния архивен фонд зависи от определянето на източниците за комплектуване, от работата на учрежденските архиви, от дейността на трите вида експертни комисии – Постоянно-действащите експертни комисии, Експертно-проверочните комисии и Централната експертно-проверочна комисия за учрежденските фондове, а така също и Централната експертно-оценителна комисия и Оценителните комисии по места за личните фондове.

Като основният източник за комплектуване на държавните архиви се утвърдиха държавните и общински институции. А от своя страна, държавните архиви, оказвайки методическа помощ и контрол върху опазването и класификацията на документите в деловодствата и работата с документите в учрежденските архиви, върху тяхното опазване и използване, силно подпомагат управленския процес в държавните и общински институции и фирми.

В управленската архивна практика на много от процесите на работа с документите се гледа като на научна, изследователска, творческа по своя характер работа. Дейността на Архивно управление е насочена в много голяма степен към решаването на специфични професионални проблеми и извоюване на авторитет сред международната архивна общност. По принцип в областта на управлението на архивното дело като отрасъл могат да се определят два големи периода. Първият – от 1951 г. до началото на 90-те години на миналия век, когато ръководството на държавните архиви дава предимство на натрупването, на комплектуването на документите, на формирането на архивно-документалното наследство. Вторият период, който продължава и до днес, е период, при който се дава предимство на популяризацията и използването, публикаторската дейност, създаването на Информационна система на държавните архиви, включваща и дигитализация на наследените масиви. До голяма степен това разделение е естествено и обосновано като

резултат от демократичните промени и натрупаните обеими ценни документи, даващи възможност за по-широко използване.

Националният архивен фонд като информационна система непрекъснато се обогатява и развива не само под влияние на вътрешни, но и на външни фактори. Важен фактор за формирането на Националния архивен фонд е научният, общественият интерес към архивните документи. Процесът на използването на архивирани документи е свързан с възстановяване на определена част от цялостен предишен обществен опит. А такава цялостност е характерна само за Националния архивен фонд, като единен масив от взаимосвързани документи, архивни фондове и комплекси от фондове.

Влияние върху формирането на Националния архивен фонд оказват и тенденциите в общественото развитие, идейният и политическият климат, финансовата стабилност и отношението на обществото, на ръководителите на институциите, на неправителствените организации и на отделния гражданин към документите.

Кои принципни положения, по мнение на авторите, ще оказват влияние върху бъдещото развитието на Националния архивен фонд.

Първата група въпроси са свързани със структурата на Националния архивен фонд, с класификацията на документите по архиви. Основната част от документите, съставляващи Националния архивен фонд се съхраняват и използват в държавните архиви, които се управляват от Държавна агенция „Архиви“. Държавната архивна мрежа е изградена на принципа на разделенияето на комплексите от документи на такива с централно и териториално значение, а за архивите по места – в съответствие с административно-териториалното деление на страната. Световният опит в архивистиката показва, че практиката на „териториалната обвързаност“ и на „географската целесъобразност“ е наистина най-удачна в разглеждания случай. Този подход означава документите да се комплектуват, съхраняват и използват там, където са възникнали и са формирани първоначално като документални, а впоследствие и като архивни фондове и колекции. В тази връзка е необходимо да се съхранят основите на архивната мрежа в страната, както в близко, така и в по-далечно бъдеще. Неминуемо ще нараства ролята и на специализираните архиви, на частните архиви, на музеите, библиотеките, читалищата и останалите институции на паметта, работещи в съответствие със закона за Националния архивен фонд и в сътрудничество с държавните архиви.

Основният, класическият принцип за „единство и недробимост на архивния фонд“, който изисква документите от един фонд да се съхраняват в един архив, като цяло се спазва за учреденските фондове, но при архивните фондове от личен произход проблемите с разпокъсането им остават актуални. Причините са много, проблемите са стари и натрупани в годините, продължават и днес. Решението трябва да се търси с участието на всички институции на паметта. Несъмнено, волята на дарителя трябва да се уважава и да се спазва, но би било полезно да се въведат някои правила, като например, първото постъпление да бъде водещо и там където първоначално са постъпили документите, там да се формира целият архивен фонд. Наследяването на архивен фонд или колекция от няколко наследници, също не трябва да бъде повод за тяхното разпокъсане. Необходима е актуализация на архивното законодателство в подкрепа на такава именно практика. Бъдещето е на практики, чрез които не само ще се усъвършенства структурата и обогатява съдържанието на Националния архивен фонд, но с помощта на които ще се осъществи промяна на отношението към документите и архивните фондове.

В процеса на усъвършенстване структурата на Националния архивен фонд, неговия състав и съдържание ключова роля ще продължи да има Държавна агенция „Архиви“, като институция натоварена да провежда държавната политика в отрасъла. Обогатяване на Националния архивен фонд и подобряването на условията за съхранение и опазване на архивните документи е важна цел, включена и в Стратегията на Държавна агенция „Архиви“ за 2016-2020 г.

Съществен индикатор за променящото се отношение на обществото към документите и архивите като институции беше липсата на реституция спрямо документи, съхранявани в държавните архиви. Българските граждани не се възползваха от законодателната промяна през 1993 г., която даваше право на това. Случаите на потърсени документи, за да им бъдат върнати, бяха по-скоро изключения. Напротив, общественият статус и авторитетът на българските архиви нарасна, защото благодарение на съхранените документи българските граждани си възвърнаха земи, гори, мелници, фабрики, магазини, апартаменти.

Важна ще бъде нарастващата роля на Централния държавен архив като структура, която съхранява най-богатия масив от документи на страната ни. Важността на този архив нараства, особено като се има предвид състава на основните източници за комплектуване от профила му. Министерствата и централните

ведомства по един или друг начин оказват влияние и определят организацията на работата на структурите си в страната, които пък са важни източници за комплектуване на териториалните държавни архиви. Методите на управление, политиката на работа на Централния държавен архив, задължително трябва да бъде и в подкрепа на местните архивни структури, които са коренната система на архивната ни мрежа.

За 67 години събирателното означение „държавен архив“ се налага в общественото съзнание и в научните среди като основна архивна структура. Обяснението може да се търси на първо място в непосредствения, пряк контакт на потребителите, на читателите с един или друг държавен архив. Държавните архиви са популярни, защото са в пряк контакт и осъществяват контрол по опазването на документите в деловодствата и организацията, върху работата на учреденските архиви на държавните и общински институции и не само на тях.

Ако архивният фонд е основната класификационна и отчетна единица, с която се изграждат архивите като институция, то държавният архив е основната структура, която участва в изграждането и управлението на Националния архивен фонд като цяло. Затова, посягането върху статута на който и да е държавен архив от архивната ни мрежа е недопустимо. Естествено и закономерно е да се усъвършенства управлението на архивната система, естествено е да се усъвършенстват структурата и функциите на държавните архиви в унисон с нарасналото им значение за управлението на държавата и авторитета им в обществото. В бъдеще, възникването на нови архивни структури може да става „на чисто“, т.е. като се обособяват архиви с документални комплекси, необхванати до момента от който и да е държавен или друг архив, съхраняващ документи за постоянно или дългосрочно, без нарушаване, без влизане в профила на вече съществуващите архиви.

Перспективни са взаимоотношенията между държавните архиви, като основни структури, съхраняващи документи от Националния архивен фонд и овластени с провеждането на държавната политика в областта на архивното дело, и останалите институции на паметта. Необходимо е обаче да се отстрани нездравата конкуренция при комплектуването на архивни фондове от личен произход и нарушаването на принципа за „единство и недробимост на архивния фонд“. Необходимо е ясно нормативно регулиране на взаимоотношенията и функциите на структурите, които съхраняват документи от Националния архивен фонд и взаимоотношенията им с гражданите и с неправителствените организации.

На второ място, е необходимостта от усъвършенстване на създадената единна нормативно-методическа база, като едно от задължителните условия за формирането на пълноценен и единен Национален архивен фонд.

Историята на нормативното уреждане на архивното дело в България както на национално, така и на учреденско ниво показва, че това е труден и бавен процес. Причините са от различен характер. Необходимо е да се изгради и възпита добро отношение към документите и към архивите. В България тази промяна не може да се постигне само със закони, независимо от това колко нови са те и колко строги санкции предвиждат. С механизмите на вътрешноведомствения контрол държавните и общински институции имат реалната възможност да променят отношението на своите служители към документите, с които работят. Завишените санкции в Закона от 2007 г., няма да решат всички въпроси свързани с подобряването на условията и организацията на работата с документите.

Архивната методика по своята същност е консервативна материя в положителния смисъл на това определение и прилагането и в практиката е свързано с трудоемки процеси, особено в областта на формирането на Националния архивен фонд. По принцип, за българската архивна методика е характерна относителна стабилност. Натрупаните промени и нови моменти в методиката се отразяват в една периодичност от 31 години. Например, методическите указания, инструкции, наредби и др. от 1951 г. до 1982 г. намериха обобщение след 31 години в първото издание на Методическия кодекс на Главно управление на архивите през 1982 г. Новите методически правила и промени в методиката за периода от 1982 г. до 2013 г. бяха отразени отново след 31 години в изданието на Методическия кодекс на Държавна агенция „Архиви“ през 2013 г. Времето ще покаже дали ще има трето издание на Методическия кодекс след 31 години, през 2044 г. и дали акцентът ще бъде върху преархивното поле, където се залагат основите на формирането на Националния архивен фонд.

На следващото поколение архивисти вероятно ще се падне честта да приложат единната методиката по основните архивни процеси не само в държавните и специализираните архиви, а навсякъде, където се съхраняват и пазят документи от Националния архивен фонд.

На трето място, в теоретичен и практически план, бъдещето е в разширяването на източниците за комплектуване и оттам, на състава на документите в Националния архивен фонд. Докато през XX век основната концепция в областта на експертизата беше „максимум информация при минимум документация“, то в XXI век, по личното мнение на авторите на представеното тук изследване, концепцията трябва да бъде „максимум информация от максимум източници за комплектуване“. Тенденцията за нарастване на вниманието към документите от личен произход, към тези от неправителствените организации и от българската емиграция в чужбина е необходимо да продължи както в теоретичен план, така и по отношение на методическите и практическите решения по свързаните с тях въпроси.

Едно от бъдещите направления в работата по формирането на Националния архивен фонд е промяна на процентното съотношение между фондовете на държавните и общински институции и фондовете на неправителствените организации и личните фондове, което се очаква да бъде в полза на последните. Основните принципи, методите и критериите на експертизата, заимствани от руската архивна школа и разработени, доразвити и усъвършенствани за прилагане в българските условия, доказаха своята универсалност, дори могат да се определят като класически, защото успешно се прилагат и днес. Обаче, проблемите на подбора и включването на нови видове документи в състава на Националния архивен фонд остават актуални. Наложително е разработването на методика за оценка и съхраняване на документите създадени в процеса на работата по проекти от Европейските програми и др.

Друг важен проблем е ускоряване процеса на попълване на Регистъра на Националния архивен фонд, който ще покаже картината на многообразието на състава, съдържанието и местонахождението на документите. Това ще даде възможност да се набелязват белите полета в Националния архивен фонд и да се търсят нови източници за неговото попълване. Регистърът не само ще подпомогне изследователите в търсенето на информация и използването и, но ще се превърне в индикатор, в лакмус на отношението на институциите на паметта и на обществото към архивните документи и към архивите като институция.

Не на последно място е проблемът с архивните кадри, който е изключително важен за формирането на Националния архивен фонд и съпътства държавните архиви още от момента на създаването им. Подготовката на архивни специалисти дълги години е осъществявана чрез различни курсове, специализации и форми на повишаване на квалификацията. Откриването на специалност „архивистика“ в Софийския университет, през 1952 г., макар да е важно, е за твърде кратко време. Само един випуск архивисти е подготвен за нуждите на архивната система и след 1956 г. се работи чрез специализация към специалност „История“. Но през годините, макар и трудно са търсени различни форми на квалификация на кадрите и за развитие на научноизследователската дейност.

Днес вече се създава собствена, българска школа в подготовка на кадри по архивистика и документалистика. Първоначално през 2002 г. в Софийския университет, и по-късно в Югозападния университет в Благоевград, а през 2012 г. в Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ) се открива специалност „Архивистика и документалистика“. УниБИТ е специализирано учебно заведение със специалности пряко обслужващи трите институции на паметта – библиотеки, архиви и музеи, така че там са налице всички условия за по-нататъшното развитие на архивистиката и документалистиката.

През изминалия 67-годишен период на организирано архивно дело, формирането на Националния архивен фонд е основна задача на държавните архиви, които носят цялата отговорност за документите на държавата. До 1951 г. за събирането, спасяването и съхраняването на архивните документи основна заслуга имат библиотеките, музеите, читалищата и първите зародили се архиви в Народната библиотека, в Българската академия на науките и архивите към някои градски управи.

Изключително голямо по този път на развитие е значението на обществената подкрепа. Националният архивен фонд в днешния му вид е дело не само на държавата, но и на българското общество, започнало спасяването и събирането на документи още преди Освобождението и продължило с голям ентузиазъм и след 1878 г. тази си дейност. Днес, от дистанцията на времето можем високо да оценим делото, което са извършили възрожденските учени и интелектуалци за полагане основите на Националния архивен фонд. В началото на XXI век нашето общество отстъпва в отношението си към документите в сравнение с предшествениците ни. Днес вече е назрял моментът да се осъзнае и разбере, че е необходима поредна промяна в отношението към документите и че формирането на Националния архивен фонд е важен процес, към който имат отношение всеки гражданин, всяка политическа партия и обществена организация, цялата нация.

В заключение, убедително може да се направи изводът, че формирането на Националния архивен фонд е резултат от работата на поколения архивисти, които са опазили и продължават да комплектуват безценни архивни документи за българската история. В този отговорен процес изключително важна е ролята на библиотечните и музейни работници, читалищните дейци, колекционерите и гражданите за съхраняването и използването на архивно-документалното наследство. Формирането и функционирането на Националния архивен фонд като сложна структура се влияе и от системата на държавното управление, от вътрешнополитическия живот и интелектуалното състояние и нагласи на обществото. Държавата несъмнено трябва да подкрепи архивите чрез съответстващо финансиране, както за съвременни архивохранилища и технологии, така и за основните архивни дейности, особено тези свързани с обогатяването на Националния архивен фонд с ценни документи.

БЕЛЕЖКИ

[1] Указ за Държавния архивен фонд на НРБ от 10 октомври 1951 г. Сборник от нормативни актове по архивно дело в НРБ. 1978, с.7-17.

[2] Закон за Националния архивен фонд (Обн. ДВ, бр. 57 от 13 юли 2007 г.)

[3] Наредба за реда за организирането, обработването, експертизата, съхраняването и използването на документите в учреденските архиви на държавните и общинските институции (Обн. ДВ, бр. 17 от 6 март 2009 г.)

[4] Методически кодекс.– Ч. 1-2. – София, Главно управление на архивите при Министерския съвет, 1982. – 320 с.

[5] Методически кодекс. Свит.1–6. – 2 прераб. и доп.изд.– София:Държ.агенция «Архиви», 2013. – с. 736.